

Милица В. Ћуковић*

Институт за књижевност и уметност

Београд

ORCID-ID 0000-0008-9989-392X

ЈЕДНА СТАРМАЛА КЊИГА

(Недељка Бјелановић, *Андрић и авангарда*, Београд: Институт
за књижевност и уметност, 2025, 155 стр.)

Објављена као друго издање едиције покренуте у склопу научног одељења „Српска књижевност и културна самосвест” Института за књижевност и уметност – едиције *Поетике и култура* – научна монографија *Андрић и авангарда* Недељке Бјелановић узоран је пример плодотворног укрштаја културолошке контекстуализације и књижевноисторијског тумачења статуса и улоге Иве Андрића у цивилизацијски преломном тренутку, као и Андрићевог односа према епистемолошким координатама у оквиру којих је започео богат уметнички рад. Одлучивши да у фокус властитог књижевноисторијског истраживања постави проблем периодизације и са њим повезано питање односа индивидуалног талента и традиције, а усмеривши херменеутичку пажњу на стваралачку личност репрезентативну по естетским квалитетима литерарног опуса и дужини животног века, Н. Бјелановић подухватила се нимало једноставног а неопходног задатка преиспитивања позиције Иве Андрића у међуратном раздобљу, као и претресања уврежених, механизмом читалачког и рецепцијског аутоматизма окамењених представа о овом књижевнику. Свесна обима и релеванције претходних, методолошки дивергентних и вредносно неретко сучељених читања Андрићевог стваралаштва, ауторка без предубеђења и одговорно приступа помној анализи односа Иве Андрића према савременицима (и обротно), начину на који је Андрић сведочио (о) појави и развоју авангардних

* tskev38@gmail.com

тенденција у књижевности, сигнификантним изјашњењима српског нобеловца поводом поетичких одлика (прото)авангардних уметничких дела, односно личности њихових твораца и заступника, али и конзистенцији у његовом временски протежном самосагледавању. Маниру појединих књижевних историчара да олако сврставају писце под скупне (стилскоформацијске и генерацијске) одреднице, Н. Бјелановић је сучелила поступак самеравања индивидуалних, Андрићевом књижевном изразу иманентних карактеристика, успевши на тај начин да прецизније оцрта његов поетички лик, неодељен од друштвено-историјских и литерарних кретања. Поступно и аргументацијски разложно, поделивши монографију у пет поглавља, нетипичних и инструктивних наслова – „(Не)моћ периодизације”, „‘А ја то нисам’”, Андрићева ауторска позиција у контексту издаваштва”, „Ми (ни)смо сви експресионисте. Интимнопоетичке и општепоетичке координате”, „‘Дајући друге, ми се одајемо’”, Поетичка самоидентификација Андрићева” и „Језик којим се не говори и песма која се не пева” – а посудивши стил од тетке Анунцијате (збијајући ткање научног дискурса и водећи књижевноисторијску „нарацију” пером умешне прозаисткиње), ауторка је понудила апартно и валидно виђење истакнуте литерарне фигуре двадесетог столећа али и једне битно прекретничке епохе.

Иако је Андрић у књижевноисторијским проучавањима одређен и као неоспорно авангардни писац (Горана Раичевић), те премда је у својству једног од оснивача Групе уметника био значајна личност послератне београдске литерарне сцене и московског кружока, Н. Бјелановић је у монографији *Андрић и авангарда* тумачењем његових поетских и прозних дела а уједно и „ободних” текстова (есеја, чланака и интервјуа) показала како став овог писца према авангарди није био афирмативан већ претежно негативан и отворено негативан, што је резултирало отклоном од скупине аутора којој је по годинама припадао али од које се поетичким опредељењем, избором из традиције и естетским преференцијама суштински разликовао, односно од које се неретко и сасвим експлицитно ограђивао. Будући да је авангарда (о)значила смену реалистичких, миметичких, епских начела другачијим немиметичким, деконструктивистичким и антитрадиционалним начелима, тј. имајући у виду бурна књижевна збивања и конфронтацију старих и младих, ауторка ове монографије је поставила питање о припадности Иве Андрића једној од двеју оштро опонираних групација, при чему се као закључак истраживања периодике и мемоарске литературе а превасходно Андрићевих уметничких остварења издвојило његово приклањање реализму, миметизму, правилним синтаксичким конструкцијама и вуковском језику, што су све чињенице које иду у прилог виђењу Андрића као ближег

традиционалистима/старима и неуклопљеног у контекст борбених, бучних и нападно рушилачких програма младих. Такође, Н. Бјелановић поводом раног Андрића у неколико наврата истиче одсуство манифеста/програмског текста типичног за експлицитнопоетичко декларисање авангардних аутора, као и потоње истрајне и доследне напоре српског нобеловца да „из рецепцијског хоризонта искључи своје прве књиге” (у чему се не огледа само аксиолошки суд већ пре свега намера да се изгради кохерентан, на истоврсном стилском регистру заснован опус), чему се сасвим логично припадају књижевнокритичка мерила – избор књига о којима ће писати, начин на који ће то учинити и вредносна оцена коју ће изрећи.

Наиме, прећуткивање *Прича о мушком* пријатеља и генерацијског сапутника М. Црњанског, негативно вредновање неких дела типичних за авангардни манир језичко-стилског (ис)казивања и обликовања тематских комплекса каква је била *Бурлеска господина Перуна бога грома* Р. Петровића, односно негирање сврховитости целокупног поетичког система, нарочито језичке разобручености и повлашћивања „изражајности” на рачун смисла у стваралаштву М. Настасијевића, показатељи су Андрићевог недвосмисленог опредељења за стабилност, одмереност и поштовање утврђених образаца, односно за „равнотежу [...] језика, строгост и савршенство форме”. Такође, поштовање Ј. Скерлића као гласа који „води, опомиње, теши” насупрот одбацивању овог критичара као симбола превазиђеног односа према уметности и репрезента прохујале епохе у визури С. Винавера и М. Црњанског, сведочанство је етичког кода и естетских постулата који су Андрићу (од)увек били блиски. Како Н. Бјелановић показује, у Андрићевим књижевнокритичким написима поводом аутора који припадају страним литературама уочавају се, поред „криптопоетичких постулата” (утканих нпр. у текст „Педесетогодишњица Томаса Мана” из 1925. године), уједно и оцене које се доимају као посредне аутопоетичке изјаве. Тако, поводом Маринетијевог романа *Алковен од челика* као и „позоришта изненађења” овог аутора, Андрић је изрицао отворене речи презира и гнушања, посебно осуђујући насушну потребу авангардних стваралаца за сензацијом, шокирањем публике и бруталностима, дистанцирајући се од свега што би потпадало под ознаке попут „простог егзибиционизма”, „некритичког екстремизма”, „безумне борбености” и „конструисаног елитизма”. Приказ *једне ратне књиге* Габријела д’Анунција кључан је за разумевање етичких узуса инкорпорираних у Андрићево дело, па тако, иако осетно блажи према д’Анунцију него Маринетију, српски писац ипак истиче да је у питању стваралац који је хтео рат и био ратник, те да је, сходно томе, очекивано да се људске жртве (изгубљени животи) поетички

осмисле/оправдају, до чега, међутим, не долази. Оно до чега се долази јесте поимање *жртве* као „апослутно кључне ријечи у Андрићевом лексичком, смисаоном и онтолошком пантеону”, али и схватање према којем су Андрићеви идеали у зрелом стваралачком добу (али, још важније, и у младости!) били и остали: јасноћа, ред, склад, избегавање свих врста претераности и експерименталних „изгрета”. Наведена тврдња потврђује се и критикама које је Андрић посветио Улдерику Донадинију и Јосипу Косору, оптуживши првог писца за изазивање „вјештачке буре тамо гдје је нема” и склоност сензационализму, а потоњег за манир праскања речима којим се поништавају истина и лепота. С друге стране, одмак од авангардних поетика утврђују и похвале које је аутор *Немира* упутио Вуку Стефановићу Карацићу код којег је пронашао „низ примера савршених реалистичких описа”, Флоберу код којег је „реализам у свему за чим писац пружи руку”, али и Љубомиру Ненадовићу који пише „човечански лепо и узбудљиво”, Исаку Самоковлији чије је приповедачко дело „јасно, једноставно, и живо и лепо у својој једноставности”, Његошу чији опус обележавају вредности попут хуманости, етичности и реалистичности, Матавуљу који природним и једноставним приповестима припаја добру замисао и промишљену композицију, те Бори Станковићу који је умео да регионалном мотиву подари „свељудску боју и психологију”, при чему се универзализација локалних збивања, миметизам, пледирање за вредности попут хуманизма и пацифизма, поред стварносне компоненте, указују као прворазредна Андрићева аутопоетичка одређења, која се уз директне аполигије „једноставности, срезаности и тврд[е] чистот[е] приче и језика”, испостављају као опозитне авангардним поетичким решењима.

Најпосле, закључак Н. Бјелановић како „Донадинијев нараштај није и нараштај самог Андрића” (подвлачење ауторкино) кореспондира са чињеницом да Богдан Поповић 1920. године приликом позивања „младих” на сарадњу у *Српском књижевном гласнику* изоставља једино Андрића, не због физичког одсуства (ондашњег боравка у Риму) већ зато што га посматра као особу која „групи са којом преговара заправо не припада”. Ако се књижевна гласила и издавачке куће схвате као чиниоци обликовања књижевне сцене и носиоци моћи у књижевном пољу, потврда тезе о отклону од авангардних писаца била би и чињеница да је Андрић био повлашћени аутор СКГ-а (будући да је у новој серији тог часописа, до Другог светског рата, објавио око 150 прилога, укључујући и неке од својих најбољих приповедака), као и изостанак реализације плана да Библиотека „Албатрос” објави Андрићеву књигу. Перцепција самог Андрића, који себе види као „у младости стармалог” (о чему сведочи

Михиз у *Аутобиографији о другима*) додатни је доказ о изузетности из генерацијског контекста, издвојености, несврстаности, самосвојности и надилажењу периодизацијских „фиока” којима се велики литерарни таленат нужно опире.

У „Разговору са Гојом” Андрић је приметио: „Мени је увек малко сумњиво кад чујем где се говори: има хиљаду начина како се може сликати. Откуд хиљаду? И зашто хиљаду? [...] И шта користи да их има и хиљаду, кад сваки од нас зна и уме само један. Према томе, постоји за сваког сликара само један начин. Они за које постоји хиљаду начина, ти не сликају.” Монографијом *Андрић и авангарда* Недељка Бјелановић убедљиво је доказала да је како у периоду бујања авангардних струјања у књижевности тако и доцније, Андрићев начин сликања био један – начин мирне једноставности, умерености, уравнотежености и стабилног, стрпљивог клесања згуснутих прича, у чијем су средишту питања жртве и човечности. Књижевноисторијска ревизија пређеног поетичког пута корисна је за изнијанисраније разумевање Андрићевог статуса и улоге у међуратном периоду, али и укупних одлика његовог језика и стила, који су, упркос стилскоформацијским изменама, остајали стамено исти и упечатљиво функционални. Смелост да се непрегледној литератури о Андрићу дода једна „фуснота” указала се оправданом, будући да су овом монографијом преиспитани поједини стереотипи везани како за Андрића тако и за авангарду, детаљније оцртан књижевни и културни рељеф епохе и пружени подстицаји за даља изучавања дате проблематике. Уколико је Андрићева апартност међу генерацијским исписницима била *преврат унутар преврата*, за стишану али аргументовану књигу Н. Бјелановић може се устврдити да поседује исту функцију – она сабрано и уравнотежено нагони на проверавање устаљених закључака и о(п)стаје као вид премошћавања актуелних и будућих тумачења. Стармале књиге, дакле, залог су континуитета и вредносне постојаности, о чему сведоче како Иво Андрић тако и Недељка Бјелановић.